

ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА СЛАВИСТИКУ 70

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА СЛАВИСТИКУ

70

НОВИ САД • 2006

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК
ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА СЛАВИСТИКУ

Покренут 1970. године
До књ. 25. (1983) под називом *Зборник за славистику*

Главни уредници
Од 1. до 43. књиге др Милорад Живанчевић,
од 44. до 53. књиге др Миодраг Сибиновић,
од 54—55. књиге др Предраг Пипер

Уредништво
др Мирјана БОШКОВ, др Петар БУЊАК, др Маја БУКАНОВИЋ,
др Корнелија ИЧИН, др Лили ЛАШКОВА,
др Љиљана ПЕШИКАН-ЉУШТАНОВИЋ (секретар Уредништва),
др Људмила ПОПОВИЋ, академик Зузана ТОПОЛИЊСКА,
др Михал ХАРПАЊ, др Вјачеслав ОКЕАНСКИ

Главни и одговорни уредник
др ПРЕДРАГ ПИПЕР

Ружица Бајић

ПРЕВОЂЕЊЕ БОГОСЛУЖБЕНИХ ТЕКСТОВА У ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВИ — КАРАКТЕРИСТИКЕ, ПРОБЛЕМИ И СТАВОВИ ПРЕМА ОВОМ ПРЕВОЂЕЊУ У СРПСКОЈ И РУСКОЈ ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВИ

У раду се износе најважније карактеристике превођења богослужбених текстова у православној цркви, као и битни проблеми у вези са овим превођењем, нарочито са црквенословенског на српски и руски савремени језик. Највећи део посвећен је систематском излагању и графичком приказивању ставова према превођењу изношених у Српској православној цркви и Руској православној цркви, с посебним освртом на оне у којима постоји позивање на разне примере из историје.

Кључне речи: превођење, богослужбени текстови, проблеми превођења, ставови према превођењу.

КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРЕВОЂЕЊА БОГОСЛУЖБЕНИХ ТЕКСТОВА У ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВИ

Првенствена, чак једина *сврха превођења* богослужбених текстова јесте просвећивање верујућих, помоћ при њиховом учрковљењу и сазнавању основних верских истина и догмата. Превођење је, дакле, саставни део увођења целих народа у хришћанство и та „полифонија разних литургијских језика” јесте једна од одлика новозаветне Цркве: „Чудо Педесетнице¹ у новозаветној Цркви је дар полиглотије изли-

¹ Реч је о силаску Духа Светог на апостоле, што се догодило педесетог дана по Васкрсењу Христовом (отуда и назив Педесетница). Овај празник се још зове Духови или Света Тројица. Догађај Педесетнице Јеванђеље описује овако (Дјела апостолска 2, 1—12):

И кад се наврши педесет дана бијаху сви апостоли једнодушно на окупу. И уједанпут настаде шум са неба као хујање силнога вјетра, и напуни сав дом гдје они сјеђаху; И показаше им се раздијељени језици као огњени, и сиђе по један на свакога од њих. И испунише се сви Духа Светога и стадоше говорити другим језицима, као што им Дух даваше да казују. А у Јерусалиму борављаху Јудејци, људи побожни из свакога народа који је под небом. Па кад настаде ова хука, скупи се народ, и смете се; јер сваки од њих слушаше гдје они говоре његовим језиком. И дивљаху се и чуђаху се сви говорећи један другоме: Гле, зар нису сви ови што говоре Галилејци? Па, како ми чујемо сваки свој језик у коме смо се родили: Парћани и Мићани и Еламита, и који живе у Месопотамији и Јудеји и Кападокији, у Понту и Азији, у Фригији и Памфилији, у

вен на Апостоле, којим је назначен будући развој богослужења Новог Израила на језицима свих племена човечанства” [Крстић 1996, 97, 109].

Жеља да на сопственом језику говори о Богу природна је за сваки народ. Без такве жеље нема ни жеље ни потребе да се уопште разуме Бог [в. Крстић, 14]. То је, дакле, суштинска особина, можемо рећи и неопходност за Цркву.²

Превођење је од самог почетка коришћено у Цркви као *неоïходан ïосïууак* за преношење људима свега што је Христос чинио, радио, говорио. У самом Јеванђељу речи Христове нису оне које је Он изговорио (нису, дакле, оригинал), „него су превод са арамејског, а понегде су, чак, претрпеле и незнатне измене” [Пападопулос 1998, 49]. Превођење, дакле, „прати” целу историју Цркве од почетка, па, према томе, нема разлога да то не чини и данас. „Све је претрпело језичке прераде свог првобитног облика”, али, што је врло битно, све „су <...> ове прераде и промене биле под ’надзором’ Духа Светог” [Пападопулос 1998, 49].

Шта значи то „под надзором Духа Светог”? То значи, пре свега, са одобрењем, тј. благословом Цркве, обично Св. синода, уз молитву Богу, пажњу и посвећеност.

Мноштво језика никако није препрека јединству вере. Напротив, на њега се чак гледа и позитивно, па се зато и настоји на превођењу. Говорећи о библијском догађају Вавилонске куле, епископ Данило Крстић тврди да „када је Бог ту интервенисао и умножио језике, онда то није био никакав деструктивни чин, него стваралачки... То је био стваралачки акт Бога, пошто су ти нови језици имали неку своју лепоту, неку своју особеност, и нису уопште били препрека да се дође до светог јединства Цркве. Потврду овог стваралаштва имамо у Педесетници. Сваки од ових умножених језика је постао достојан да постане литургијски, на равној нози са јеврејским и хеленским. То је та промоција до висине Олтара. Кад неко племе задобије аутокефалну Цркву, онда се језик тога племена уздигне до неба” [Крстић 1996, 185].

Теолошких и теоријских разлога против превођења, као што видимо, нема. Напротив, превођење је неопходно и пожељно. Још је св. Кирило утврдио на примерима из Библије (1. Кор.14, 5–12³) да

Египту и крајевима Либије близу Кирина, и дошљаци Римљани, и Јудејци и прозелити, Крићани и Арапи, чујемо гдје они говоре на нашим језицима о величанственим дјелима Божијим? И сви се дивљаху и бијаху у недоумици говорећи један другом: Шта би ово могло бити?

² Ову неопходност можемо илустровати примером нестанка целе једне верске заједнице (римокатоличке, северноафриканске Августинове цркве), јер је она неговала латински, а не простонародни језик [в. Крстић 1996, 179–180].

³ 1. посланица Коринћанима 14, 5–12: „А хтио бих да сви говорите језике, а особито да пророкујете; јер је већи онај који пророкује него онај који говори језике, сем ако и тумачи, да се Црква изграђује.

„јерес није у превођењу, него управо у одбијању да се саслуша Христова реч, одбацивањем националних језика” [Конт 1989, 451].

Преко богослужбених текстова стиче се хришћанско образовање, јер хришћанин очекује да му богослужбене књиге пруже одговоре на његова питања и недоумице и не може се задовољити текстом који због неразумљивости прикрива од њега истину.

Преводити је потребно често и више пута, то је посао који се не може завршити једном за сва времена, јер, као што тврди св. Теофан Затворник, „богослужбене књиге по својој намјени морају да буду промјенљиве” [цит. према: Флоровски 1997, 427].⁴ Превод временем застарева, или, као што каже исти овај Светитељ, сваки превод „одживи свој век” [цит. према: Сове 1970, 30] (уп. нпр. превод Светог Писма Вука Караџића и касније преводе). У једном тренутку историје појави се потреба за првим преводом, у другом — и за новим преводом. То је последица мењања језика. Пожељно је да превод прати промене у језику. Познато је да „никад две генерације не науче потпуно исти језик” [в. опширније Бугарски 1996, 46], а када „прође” више генерација, појави се и слабије разумевање некадашњих текстова од стране (посебно) младих људи, што је већ довољан разлог да се приступи превођењу, или бар својеврсној преради постојећих текстова, како не би дошло до појаве сличне оној када су, због неразумљивости Библије на црквенословенском језику, образовани људи у Русији читали ову књигу на страним језицима [в. Флоровски 1997, 236].⁵ Дакле, „усавршавање превода је непрестана обавеза живе Цркве” [Крстић 1996, 99].

Кад су у питању богослужбени текстови, превођење је питање које, додатно, мора још и да *теолошки сазри* [Мијач 1981, 47], односно, да се остваре услови у којима не постоје никакви теолошки разлози (најчешће опасност од раскола) који би, евентуално, представљали препреку за превођење.

А сад, браћо, ако дођем к вама говорећи језике, шта ћу вам користити ако вам не будем говорио или у откривењу, или у познању, или у пророштву, или у поуци? И бездушне ствари које дају глас, било свирала или гусле, ако не дају разговјетне гласове, како ће се разумјети шта се свира или гуди? Јер, ако труба не да јасан глас, ко ће се припремити за бој? Тако и ви, ако речете језиком неразумљиву ријеч, како ће се знати шта говорите? Јер ћете говорити у вјетар. Ма колико да је на свијету врста гласова, али ниједан од њих није без значења. Ако, дакле, не знам значење гласа, бићу туђин ономе који говори, и онај који говори биће мени туђин. Тако и ви, будући да сте ревнитељи духовних дарова, трудите се да изобилујете у онима који су за изграђивање Цркве”.

⁴ Св. Теофан Затворник није био за превођење на савремени језик, већ на словенски: „Наши богослужбене књиге — неоценено сокровиште молитве, догматствования православного и нравочения. Потому их надлежит блюсти и соблюдать в том же духе, как есть. Но перевод их следует улучшить — или снова перевести, не на русский, а на славянский же, только чтобы изложение было понятно” [цит. према: Сове 1970, 30].

⁵ Посебан је случај Јеронима Стридонског, који није волео да чита оригинал него је више читао превод [в. Эдельштейн 1985, 179—180].

Такође, за обимније превођење потребне су и повољне друштвено-политичке и црквене прилике. Свакако да се у ратним временима, на пример, људи теже баве овим послом. Рад на превођењу богослужбених књига у Русији прекинут је познатим догађајима 1917. године. Исто тако, рад на редиговању богослужбених књига, који је претходно трајао два века и био постао традиционалан, прекинут је трагичном појавом староверског раскола у другој половини 17. века. И у нашој историји је познато да су историјске прилике — потчињеност Турцима, сеобе, сиромаштво и сл. — прекидале радове на, тада још не превођењу,⁶ али *да* на преписивању и штампању богослужбених књига.

У литератури се наводе многе озбиљне опасности које може да донесе неразумљиво богослужење. Због следећих опасности се превођење препоручује:

- отуђивање од Цркве и апостасија,
- пораст баријере између Цркве и народа,
- губљење синовског односа према Богу,
- хладноћа и расејаност на богослужењу,
- губљење осећаја заједнице са осталима који су присутни на богослужењу,
- губљење дидактичког ефекта богослужења, јер се настоји само да се „одстоји служба”, чиме се у народу једино гради религиозно трпљење, а сав богати садржај богослужења остаје му недоступан [в. Балашов 2001, 56],
- прибегавање другим, туђим језицима, на које су преведене богослужбене књиге [в. Балашов 2001, 53 и Флоровски 1997, 236].

ПРОБЛЕМИ ПРЕВОЂЕЊА БОГОСЛУЖБЕНИХ ТЕКСТОВА

Један од основних проблема кад је реч о превођењу богослужбених текстова (као и о редиговању постојећих богослужбених књига) јесте *ишњање оригинала* са ког преводити. Стање у књигама на црквенословенском језику, с обзиром на њихову једнообразност, веома је шаролико. Наиме, вишевековним преписивањем садржаји у богослужбеним књигама постепено су мењани, те је непознато какав је био првобитни текст. Тешко је позивати се и на грчке текстове, јер су и они сами исправљани више пута. Зато би први задатак преводилаца морао да буде овај: установити првобитни облик старословенског, а често и грчког текста, што би захтевало високу квалификацију преводилаца, као и много времена које би морали да посвете овом веома

⁶ Мада Трифуновић готово идентификује поступак преношења са превођењем [в. Трифуновић 1994, 169].

сложеном и тешком послу [в. Плетнева 1994, 65]. И за до сада преведене књиге вођене су полемике око избора оригинала (уп. полемику око превода Библије са јеврејског или са грчког текста у Русији у 19. веку — Флоровски 1997, 174—177 и 378—380). Ово је проблем кога су свесни и заговорници превођења на савремени језик (у Русији називани *новаторима*) и строги чувари црквенословенских богослужбених књига (у Русији називани *конзервативцима*): потребно је исправити постојеће богослужбене књиге.

Можда под утицајем римокатолицизма, у коме је латински као богослужбени језик вековима био неприкосновен, и у неким православним срединама постојало је *прошвиљење превођењу*. Посебно је то присутно у Русији. На самом почетку, када је усвајан словенски богослужбени језик, било је противника овог језика, схватања да превод засењује оригинал и сл. [в. Флоровски 1997, 18—19]. Касније, када долази време да богослужбене књиге (првенствено *Библија*) почињу да се преводe на руски језик,⁷ долази чак и до побуне против превода (1824. године) [в. Флоровски 1997, 180], а појединци због настојања на превођењу на руски језик бивају чак и кажњени (уп. случај свештеника Макарија Глухарева, у чијој биографији пише, између осталог, ово: „прошао четрдесетодневну очишћавајућу епитимију због својих замисли и жеља изражених властима да се Библија на руски језик преведе са оригинала” [о овоме детаљније в. Флоровски 1997, 210—212 и 235].

Највећи противник превођења у то време био је обер-прокурор Св. Синода — К. П. Победоносцев, који је мисао о превођењу богослужења на руски језик сматрао лакомисленом, бесциљном и опасном за јединство Цркве, чак — револуцијом [в. Сове 1970, 54]! Када је и ова криза преброђена и кад се почело са превођењем и других богослужбених књига, нарочито почетком XX века, појавили су се припадници „Живе цркве”, тзв. обновљенци,⁸ који су употребљавали искључиво руски језик у својству богослужбеног језика, а пошто их званична Црква није признавала због блиске сарадње са тадашњом комунистичком влашћу — на превођење, као и сваки вид литургијске обнове, почело је да се гледа негативно, преведени текстови су били асоцирани са обновљенством и последице оваквог схватања још увек постоје. Идеја превођења уопште овим је била *компромисована* [в. Кравецкий 1994, 72].

⁷ О преводима у руским духовним часописима почетком 19. века в. Сове 1970, 35—37.

⁸ Ради се о појави такве црквене фракције у Руској православној цркви, маја 1922. године, која је уживала подршку органа совјетске власти, чије су присталице одлучиле да преузму иницијативу у области литургијских реформи. То је резултирало компромитовањем на дужи време и саме идеје о било каквим интервенцијама у богослужењу, њеним асоцирањем са црквеним „обновљенством” у свести оних који су остали верни у то време од совјетских власти гоњеној Патријарашкој или Тихоновој (по тадашњем патријарху, Тихону) цркви...

Насупрот противљењу превођењу, имамо став према коме се превођење, тачније, уопште постојање језика на који се могу превести богослужбене књиге, сматра обележјем великих народа. Тако је византијски цар писао кнезу Рагиславу: „Бог, који жели да сваки има истинско разумевање и да напредује, видевши твоју веру и твоје старање, благоволео је испунити твоју жељу у наше дане. Он је открио писмена вашег језика, која су до сада била непозната, *да би и вас уврстио у велике народе, који славе Бога на своме језику...*” [цит. према: Поповић 1974, 272] (курзив наш).

Следећи проблем превођења богослужбених књига јесте тај што у црквенословенском језику не постоји *стилистичка диференцијација*, а у српском и руском савременом језику постоји, те је и избор адекватних преводних еквивалената прилично тежак. Нарочито је тешко преводити на руски језик, због тога што су црквенословенизми који су у 18. веку ушли у руски језик употребљавани само у делима писаним високим стилем (ода, похвала и сл.), док се нису појављивали у комедијама и књижевним пародијама, па би замена црквенословенизама руским речима била особина књижевне пародије [в. Плетнева 1994, 66]. Проблем стилистичке диференцијације, према једном мишљењу, успешно је решен крајем деветнаестог — почетком XX века у Јапану. Наиме, тада су преведене богослужбене књиге (у оквиру мисије св. Николаја Касаткина⁹), али на посебном језику, као што је словенски у поређењу са руским. За превод Светог Писма на јапански језик, који су урадили протестантски мисионари пре тога, био је узет, пак, свакодневни, разговорни језик [в. еп. Андроник, у: Балашов 2001, 90]. Такође, према једном схватању, ни превод св. Кирила и Методија није био „механичка фиксација живог говора овог или оног словенског народа, већ је био створен књижевни језик — на основу разних словенских дијалеката, језик специјално предначинен за превођење грчке црквене књижевности [в. Плетнева 1994, 66].

Ова ауторка иде још даље, тврдећи да је стога чак тешко говорити о томе да је богослужење још тада, у X веку — било разумљивије него данас [в. Плетнева 1994, 66]! Схватање према коме богослужбени језик по дефиницији треба да буде *јосебан* није ретко. Оно се јавља и у Србији, у неким чланцима почетком XX века и тада се помиње стварање *савременог молићвеног језика*, у коме би се облици црквенословенског језика прилагодили савременим говорним обли-

⁹ Мисионар у Јапану био је свештеник, а потом и владика Руске православне цркве, Николај Касаткин, чије се заслуге у мисионарењу сматрају непроцењивима, а њега самог Руска православна црква је прибројала лику Светих (и то *равноапостолиних*, попут св. Кирила и Методија, св. Саве и осталих Светих који су заслужни за просвећивање неког народа и којима се, из тог разлога, и додељује ово духовно звање — *равноапостоли*) 1970. године. На превођењу богослужбених књига на јапански језик овај Светитељ је радио последњих тридесет година свог живота, сваког дана по четири сата, с таквом ревношћу коју потврђују његове сопствене речи: „Кад би се и небо провалило, ја немам права оставити рад на превођењу” [в. Таталовић 2002, 27–28].

цима. Идеал је: узвисити „и онај обични језик да и он добије неку апофатичку дубину” [Крстић 1996, 191].¹⁰

Проблем стилистичке диференцијације на другачији начин је решен у преводима монаха Новог скита у Америци. Они су, у својим преводима, првенствено водили рачуна о томе да преведени текст буде разумљив просечно образованој особи (избегавајући неке узвишеније језичке форме, које су сматрали вештачким, неживотним), те је стил превода био близак разговорном стилу, но ипак, уз поклањање пажње и певљивости текстова [в. Вукашиновић 2001, 143—144]. Они су полазили од тога да богослужење уопште треба да буде саставни, да кажемо нормални део живота, неодвојив од осталих активности које човек обавља, те да се та неодвојивост постиже управо употребом говорног језика у богослужењу. У преводу Псалтира, на пример, трудили су се доследно да избегавају архаизме, који су били одлика свих ранијих превода овог дела Библије [в. Вукашиновић 2001, 139]. Овакво њихово схватање најјасније је из следећег цитата: „Ниједан разлог не може да оправда језичку баријеру која постоји између црквене поруке и савременог човека. Зато је савршено тачно да на основу вишевековне традиције, освештане кирилометодијевским идејама и поступцима, *богослужење Цркве ваља обављати на говорном језику*” [Вукашиновић 2001, 154].

На основу свега реченог у вези са стилистичком диференцијацијом, видимо да постоје два различита позивања на језик св. Кирила и Методија. У првом случају тврди се да језик св. Кирила и Методија није имао везе са говорним језиком, те да ни на самом почетку није био људима сасвим разумљив. У другом, пак, случају, имамо позивање на кирилометодијевску традицију управо при одбрани увођења у богослужбену употребу савременог језика, што ближег говорном.¹¹

Многи од оних који настоје да сачувају црквенословенски језик у функцији богослужбеног језика виде у чину превођења и губитак благодати коју садрже богослужбене књиге на црквенословенском језику [в. Плетнева 1994, 64], чиме донекле приписују атрибут *свештости* црквенословенском језику, што није оправдано ни са лингвистичке, ни са богословске тачке гледишта.

Превођење се не препоручује ни *из ѿвешских разлога*. Наиме, како певати преведене текстове, да ли ће на њих моћи да се „примени” постојећа мелодија, вековима „обучена” у црквенословенску форму? Да ли ће код преводилаца бити довољно знања и пажње према

¹⁰ На овом месту Крстић овакав језик назива *надсуштинским* језиком.

¹¹ У ствари, тачно је и једно и друго, јер је старословенски имао колоквијалну основу, али ју је надалеко превазишао (укључивањем грцизама и речи из разних словенских области); наменски је конституисан као сакрални и књижевни језик. Разни аутори потенцирају једно или друго, у зависности од других својих ставова у вези са црквенословенским језиком.

потребној ритмичко-метричкој преради богослужбених текстова, посебно химнографије [о овоме в. Вукашиновић 2001, 154—155]?

Поред тога што постоји опасност од губитка поетичности, могућ је и губитак *прецизности израза*, због неидентичних преводних еквивалената.

Коначно, ако се све и преведе, још увек се неће све разумети. Потребно је и богословско образовање, посебно веома добро познавање Светог Писма, житија и друге духовне литературе, богослужбене поезије, историје, литургије и сл.

Проблеми питања преводиоца и дуготрајности превођења највише су разматрани проблеми у литератури и захтевају детаљнију обраду.

Пишање преводиоца

Суштина овог проблема своди се на питање да ли је уопште могуће наћи доброг преводиоца богослужбених текстова. Од њега се очекује много. Епископ Данило Крстић говори о потреби за „надахнутим преводиоцима” [в. Крстић 1996, 16—17]. У полемикама у Руској православној цркви (у даљем тексту РПЦ) наилазимо и на појам светог преводиоца, за кога се често сматра да га је врло тешко, па чак и немогуће пронаћи. Професор Кудрјавцев, говорећи о посебном стилу руског језика на који би требало преводити, додаје: „Да би се овакав приступ превођењу и реализовао, неопходни су и љубав према послу, и књижевни укус, и стваралачки дар” [в. Балашов 2001, 127]. Веома свеобухватно о проблемима превођења у Српској православној цркви (у даљем тексту СПЦ) говори Димитрије Богдановић, дотичући се питања преводиоцевих квалитета и истичући чињеницу да је превођење — стваралаштво: „Превођење је уопште стваралачки посао, много више него што се обично мисли. Превођење светих, *свешћених* текстова — утолико пре. Теолошки речено, за овај рад је потребно истинско надахнуће, не само знање: потребна је благодат Духа Светога. Будућност је овог питања, стога, у формирању таквих преводилаца који ће бити у стању да овоме послу приступе стваралачки, освајајући исту ону инспирацију којом су оригинални текстови написани” [Богдановић 1965, 5].

Свештеник С. Недељски изразити је песимиста: „Сигуран сам да се неће наћи ниједан песник свете душе који би превео чак ни божанствену литургију, јутарње и вечерње молитве” [в. Балашов 2001, 85]. Сумњичав је и о. Н. Виноградов: „Хоће ли се наћи довољно људи дубоко религиозних, обдарених великим књижевним талентом, који би се према превођењу богослужбених књига на руски језик поставили као према животном подвигу, видећи у њему свето дело, безусловно неопходно народу?” [в. Балашов 2001, 86].

За разлику од ових, постоје и оптимистичнија гледања. Тако, у СПЦ, епископ Данило Крстић не негира потпуно могућност појаве „надахнутих преводаца“: „Ако је то угодно Богу, и они ће се појавити као некада Кирило и Методије и Петочисленици” [Крстић 1996, 16—17].

У РПЦ, оптимистичнија гледања долазе обично као противаргументи горе наведеним. М. Богојављенски се, на пример, пита: „Зар је могуће да се данас у читавој Руској цркви неће наћи појединци суптилног душевног устројства и снажног поетског дара, којима би пошло за руком да и у руским духовним песмама очувају сву лепоту, снагу и дух изворника? <...> Зар је могуће да је Руска црква уистину осиромашила у погледу духовних дарова?”

Затим, он даје и одговор на постављено питање: „Не само што верујем, него и знам да ти дарови у њој још нису пресушили. Ако се наша стара Русија није плашила од упуштања у такве подвиге, ако се не једном подухватала редиговања богослужбених књига без таквих научних потенцијала којима данас располажемо, онда никакве ограде у том смислу не могу бити прихватљиве и не могу оправдати нас који поседујемо четири академије!” [в. Балашов 2001, 107].

Познавалац литургијске културе Б. А. Турајев такође је оптимиста. Он је, наиме, изразио уверење да ће „велика Русија изнедрити песника” дораслог овоме задатку [в. Балашов 2001, 132].

А протојереј Александар Рождественски сматрао је да не треба бити строг у оцени преводиоца и преводачким захтевима, будући да ни ранији преводи нису били савршени: „Наиме, ни словенски преводиоци нису дочарали сву дубину грчког текста, и нико их не осуђује због тога” [в. Балашов 2001, 131].

Уместо само једног преводиоца, појединци су говорили о целом тиму (обично комисији). Тако, у РПЦ, један аутор предлаже ангажовање више преводаца одређеног ранга, тј. научнике и уметнике речи, чији „заједнички рад може уродити заједничким плодом: с једне стране, биће изнађена уметничка експресија, а с друге, биће избегнута за молитву неумесна тривијалност” [в. Балашов 2001, 100].

Идеја о тиму преводаца постоји и у предлогу за формирање посебне комисије, коју су у СПЦ износили многи аутори (Кујунџић, Анђелковић, Медаковић, Ђурђевић, Стефановић, Николов). У РПЦ је овај предлог такође више пута био изношен, с тим што је било речи о томе да комисија првенствено ради на редиговању богослужбених текстова (а не на превођењу), како је и било. На крају, у РПЦ је изнет и занимљив предлог о својеврсном „издавању конкурса за најбољи превод”. То је предлог свештеника Павела Иљинског, који изгледа овако: преводиоце богослужбених текстова не треба унапред одредити, већ пустити да се они јаве сами са својим готовим преводима, а затим је посао Цркве да изабере најбољи превод [в. Балашов 2001, 100].

Дуготрајности превођења

Дуготрајност превођења условљена је обимношћу богослужбеног материјала који је потребно преводити. На њу се гледало на два начина, зависно од тога који се богослужбени језик преферирао. Они који су преферирали савремени језик у богослужбеној употреби, трудили су се да „умање” проблем дуготрајности превођења, док су љубитељи црквенословенског језика износили примере у вези с недовољно успешним превођењем неких богослужбених текстова, на којима се до тада радило. Тако је, за прве, чињеница да је седамдесеторици требало сто година да преведу Стари завет, охрабрујућа, јер они истичу да је посао *иџак* доведен до краја [в. Балашов 2001, 107]. Потребно је, дакле, истрајати! Важност постојања разумљивих богослужбених књига превазилази овај проблем. Како је рекао о. Димитрије Силин: „Неоспорна је чињеница да ћемо се приликом русификације богослужења суочити са бројним тешкоћама. Међутим, њихово превазилажење биће корисно у сваком погледу: због тога се не сме заустављати ово за Цркву и славу Божију грандиозно дело” [в. Балашов 2001, 98].

Супротно мишљење је карактеристично за појединце који се, уједно, и према духовном стваралаштву уопште односе с резервом. Већ смо видели, у вези с проблемом преводиоца да је постојала сумњичавост према овом стваралаштву у тадашње време духовне деградације (почетак XX века) у односу према превођењу којим су се људи некада бавили. Такође, на пример, Н. В. Покровски напомиње: „Имајте у виду чињеницу да је комисија за исправљање једног службеника радила најмање двадесет година, док сви њени чланови нису поумирали” [в. Балашов 2001, 85]. Дакле, ако редиговање богослужбених текстова иде тако тешко, шта ће тек бити са превођењем?

Свакако да је дуготрајност превођења у вези и са квалитетом преводилаца, јер ће искуснијим и надаренијим преводиоцима, оданим овом послу, бити потребно мање времена да доврше рад. Повезана је, такође, и са општим црквеним и друштвеним приликама у којима се преводи.

**ПОЗИВАЊЕ НА ПРИМЕРЕ ИЗ ИСТОРИЈЕ У ОДБРАНУ
СТАВОВА ПРЕМА ПРЕВОЂЕЊУ**

Видели смо да је идеја превођења богослужбених текстова на савремене језике наилазила често на неодобравање. Зато су заговорници превођења поткрепљивали своја настојања:

- примером Самог Господа Исуса Христа,
- примером светих апостола и позивањем на новозаветне текстове,

- позивањем на догађај Педесетнице и на језике ране Цркве,
- позивањем на св. Кирила и Методија,
- позивањем на друге ауторитете и
- позивањем на праксу других народа и помесних Цркава.

Занимљиво је да су и противници превођења често користили потпуно исте аргументе да оправдају супротан став, став против превођења. Описаћемо и део ове полемике.

Пример Господа Исуса Христа

Позивање на пример Господа Исуса Христа је, у ствари, засновано на претпоставкама о томе којим језиком је говорио, да ли се на истом том језику и молио и какав би став према богослужбеном језику, на основу тога, Он Сам, као највећи ауторитет за хришћане, одобрио.

Најчешће мишљење јесте да је Христос проповедао на тада говорном, свима разумљивом језику. У томе се слажу како присталице савременог, тако и заговорници црквенословенског богослужбеног језика. Они се не слажу, пак, у томе на ком језику је Христос богослужио, јер постоји и мишљење да су богослужбени и језик проповеди два различита језика.

У СПЦ, на ауторитет Господа Исуса Христа најпре се позива Влачић: „Господ Исус Христос забранио је тајанствени језик при службама Богу. Он је најсвечаније осудио фарисејске тајанствености у цркви” [Влачић 1935, 311]. Није наведено на ком јеванђелском догађају је заснована ова тврдња, тако да морамо констатовати да се ради само о претпоставци.

Нешто касније, протојереј Б. Матковић [1965, 2] само констатује да је Христос „проповедао своју науку на говорном језику свог народа”, а његов колега, Б. Мијач [1970, 2], слично, каже: „Сам Бог се служи народним речима да искаже своју необичну реч”.

На раздвајање језика проповеди и богослужбеног језика наилазимо код В. Дакића, који се, истина, оградајује, напомињући на почетку да је у питању претпоставка: „Претпостављамо, иако нема изричних доказа, да је Спаситељ прву службу Божију отслужио на живом говорном језику... На истом језику је и проповедао” [Дакић 1932, 38—39, 603].

Христос је овим уједно и променио дотадашње стање кад је богослужбени језик у питању, будући да је, како наводи Дакић на истом месту, сакрални језик код Јевреја у то време био јеврејски, који се и чувао само у богослужењу, док је говорни језик био арамејски.

У РПЦ је, пак, изнета и теза према којој је Христос један језик употребљавао у богослужењу, а други приликом проповеди. Међу-

тим, како наводи Балашов, „Исусове молитве које су нам познате из Јеванђеља, као ни подали о животу првохришћанских заједница којима располажемо, не дају никакве основе за њу (ову тезу — *йрим. наша*)” [в. Балашов 2001, 89].

Још нешто на шта не наилазимо у СПЦ, јесте позивање на молитву *Оче наш*. То је у РПЦ поменуо један свештеник, полемишући, уједно, и против естетичких аргумената који се износе у прилог црквенословенског језика. Наиме, по његовом мишљењу, Спаситељ је проповедао на језику „обичном, разговорном, ’језику улице’; на том језику он је изложио и молитву која служи као узор (*Оче наш — йрим. наша*), и, очигледно, више се старао за приступачност Свога учења обичним људима него за лепоту или поетичност Свога израза” [в. Балашов 2001, 66].

На крају, пошто је реч о језику који је користио Христос, поменићемо још један аргумент, иако он није изнет у полемици о богослужбеном језику, већ као одбрана тезе да не постоји посебан, Божији језик. Наиме, Св. Григорије Ниски говори о Мојсију који, кад је излагао Божије речи, говорио их је на истом језику на ком и своје сопствене [в. Эдельштейн 1985, 197—198].

Пример свейих Ајосџола и йозивање на Нови Завеј

Кад је у питању позивање на новозаветне текстове, оно је најчешће у вези с тумачењем цитата из 1. Посланице Коринћанима.¹²

На неке делове из овог цитата позива се и већ поменути Влачић, побијајући, истовремено, и један естетички аргумент — да црквенословенски језик утиче на срце верника више него разумљиви, савремени језик: „Апостол Павле (1. Кор. 14, 9; 16) осуђивао је оне који су вршили богослужење на старом, непојмљивом језику јеврејском, јер те речи не могу да делују на срце. Људи се међу собом сјединују једнакошћу језика (1. Кор. 14, 11)” [Влачић 1935, 311].

На исто (1. Кор. 14, 9—19) се позива митрополит Дамаскин Грданички, бранећи потребу да се сваком народу проповеда на његовом језику (Грданички 1963, 260), као и полемичари у РПЦ [в. Балашов 2001, 66].

Грданички се, у одбрани управо поменуте тезе, позива и на још један део из Новог завета: Мт. 28, 19—20¹³ [Грданички 1963, 260].

У вези с позивањем на новозаветне текстове, интересантна је и асоцијација једног руског свештеника, који сматра да се следеће Христове речи: „Тешко вама, књижевници и фарисеји, лицемери, што затварате Царство небеско пред људима; јер ви не улазите нити

¹² В. фусноту 3.

¹³ Јеванђеље по Матеју 28, 19—20: „Идите, дакле, и научите све народе крстећи их у име Оца и Сина и Светога Духа, учећи их да држе све што сам вам заповедио; и, ево, ја сам са вама у све дане до свршетка вијека. Амин”.

пуштате да уђу они који би хтели” (Мт. 23, 13), могу применити на оне који читају и поју неразумљиве богослужбене текстове [в. Балашов 2001, 66].

Супротно овоме, постоји и позивање на новозаветне текстове у одбрану црквенословенског језика. Такво је једно савремено мишљење у РПЦ према коме, да би дошао под спаситељни покров Православне цркве, сваки човек мора да прође кроз разне тешкоће, а ми бисмо да олакшамо тај пут увођењем разумљивијег богослужбеног језика: „Али Сам Господ је судио другачије, одредивши да се спасавамо кроз тешкоће, а појединима — кроз подвиге и трпљење гоњења (Јов. 15, 20¹⁴). Исус Христос нас је упозорио: *Уђише на уска вратиа; јер су широка вратиа и широк љуџи шћо воде у љројасѣ, и много их има који њиме иду. Јер су уска вратиа и тијесан љуџи шћо воде у живоѣи, и мало их је који га налазе* (Мат. 7, 13—14) [Мамонов 1999, 273].

Дакле, црквенословенски језик је, по мишљењу наведеног аутора, тешкоћа која треба да постоји и корисно је за верне да ту тешкоћу трпе и превазилазе. То је део „тијесног пута” и „уских врата”.

Пример Светих апостола наводе у СПЦ В. Дакић, С. Габоров и Б. Матковић. Овде наводимо само став С. Габорова, док ћемо друга два поменути касније, јер су у вези и са неким од осталих аргумената о којима говоримо. Он сматра да је разумљив језик до те мере важан, да, да он у време Св. апостола није био такав, последице по хришћанство биле би трагичне. Наше је да следимо добар пример апостола: „Ми смо наследници апостола који су ширили хришћанство на разним језицима. <...> Да су апостоли у погледу језика били неки строги ’догматичари’, хришћанство не би прешло границе Палестине и тиме би само себе осудило на пропаст” [Габоров 1963, 3].

На св. апостола Павла се, у РПЦ, позива и свештеник А. Лиховицки, говорећи о одговорности коју имају пастири Цркве према свима онима који буду затражили да се богослужење врши на руском језику: „... Против нас (тадашњих пастира РПЦ — *љрим. наша*) ће иступити и сам апостол незнабожаца, свети Павле, који је Коринћанима и Римљанима зацело проповедао на њиховом језику или на званичном државном језику тога доба, а у нашој средини такав статус има руски језик” [в. Балашов 2001, 68].

Позивање на догађај Педесетнице и на језике ране Цркве

О позивању на догађај Педесетнице већ је било речи и видели смо да се овај цитат¹⁵ користио у одбрану превођења богослужбених

¹⁴ Јеванђеље по Јовану 15, 20: „Опомињите се ријечи коју вам ја рекох: није слуга већи од господара својега. Ако мене гонише, и вас ће гонити; ако моју ријеч одржаше, и вашу ће одржати”.

¹⁵ В. фусноту 1.

текстова. Сличног су мишљења и многи други аутори у СПЦ и РПЦ. Тако је, за В. Дакића, догађај силаска Духа Светога на апостоле довољан доказ да је, у то време, и богослужбени језик био тадашњи говорни језик: „Дар говорења разних језика који су апостоли на дан силаска Духа Светога примили, искључује сваку помисао о томе да су апостоли могли говорити и служити друкчије него ли на језику којим су њихови слушаоци говорили” [Дакић 1932, 38—39, 603].

За Б. Матковића, који говори само о језику проповеди, а не и о богослужбеном језику, овај новозаветни догађај се управо и збио у циљу разумљивог проповедања хришћанства за све народе: „Апостоли су проговорили разне језике на Педесетници, зато да би сваки народ на свом језику чуо ријеч Божију” [Матковић 1965, 2].

У РПЦ, свештеник А. Лиховицки, у већ поменутом цитату о одговорности пастира РПЦ, дотиче се и догађаја Педесетнице: „... историја ће бити против нас — имам у виду силазак Духа Светога на апостоле, говорење на разним језицима пре поласка на проповед” [в. Балашов 2001, 68].

Сасвим супротан аргумент, у корист црквенословенског језика, с позивањем на исти догађај, износи владика Силвестар: Није ли наш црквенословенски језик налик на апостолски језик Педесетнице? Он се налази у основи свих савремених словенских језика и зато је подједнако схватљив свим Словенима — источним, јужним и западним [в. Балашов 2001, 89].

На ранохришћанску традицију позива се Дакић, који најпре набраја све језике који су били у богослужбеној употреби у време апостола (сирохалдејски, тј. арамејски, грчки, латински, коптски), а затим говори о преводу Светог Писма на латински језик (тзв. *Иџала*), за који каже да је преведен на прости народни језик (*lingua vulgaris*), па је, у ствари, овај прости језик постао богослужбени језик римске цркве, „а не класични језик, народу туђ, којим је говорио ограничени број књижевника, политичара, чиновника и племића”. Завршава следећим закључком: „У то доба, дакле, са стране цркве нема ни трага каквој забрани употребе народног језика у богослужењу” [Дакић 1932, 38—39, 604].

Позивање на св. Кирила и Методија

Као што смо већ видели, говорећи о проблему непостојања стилистичке диференцијације у црквенословенском језику, и овде је постојала различита аргументација, у зависности од потенцирања одређених одлика језика на који су св. Кирило и Методије превели књиге.¹⁶

¹⁶ В. фусноту 11.

У полемици у СПЦ било је само заговорника мишљења да су ови Светитељи преводили на тадашњи говорни језик [в. нпр. Матковић 1965, 2].¹⁷ Овакво мишљење су бранили и многи представници РПЦ [в. Балашов 2001, 67—68; 139]. Његово побијање своди се на став да св. Кирило и Методије нису преводили на разговорни народни језик, већ су били ствараоци потпуно новог језика. Према мишљењу једног нашег савременика, Света браћа су имала на уму тадашњу двојезичну ситуацију у Грчкој, где је постојао, с једне стране, народни, разговорни језик, а с друге стране, књижевни језик, који је уједно био и језик црквене проповеди и богослужења. Св. Кирило и Методије су изабрали грчки књижевни језик, да према његовом обрасцу створе један потпуно нов језик, који ће служити за преносење грчког Светог Писма и грчког богослужења [в. Асмус 1999, 224].

Такође, признавши да су св. Кирило и Методије стварали језик, и то Духом Светим (због чега је овај језик надљудска творевина), у једном непотписаном чланку из 1990. године читамо: „То је — јединствена појава у свету да је језик изникао, да је нарочито саздан због тога да буде усмена одећа, усмени израз ... богомислија, молитве, нарочито богослужбеног славословља” [в. Каверин 1999, 218].

Професор Покровски сматра неоправданим и неоснованим уопште позивање на св. Кирила и Методија: „Позивање на Кирила филозофа, који је словенско богослужење међу Морављанима уводио у потпуно другачијим условима, у другачијој атмосфери, у наше доба није од суштинске важности” [в. Балашов 2001, 89].

Неки су сматрали да је управо чињеница да је у питању језик који су створили Светитељи — довољна за његово чување. Овакво је било и мишљење св. Филарета Московског: „Посебно достојанство и важност припада словенском језику због самог његовог порекла. На свом почетку, то није био производ обичне учености, већ плод апостолске ревности св. Кирила и Методија” [цит. према: Мамонов 1999, 269].

Међутим, опоненти су с правом одговарали да се у данашњем богослужењу уопште не ради о тадашњем језику св. Кирила и Методија, будући да је у њему дошло до великих измена, а првобитни текстови нису ни сачувани.

Позивање на друже ауторитете

Протојереј Б. Матковић се позива на св. Саву, Ђуру Даничића и Вука Караџића. По његовом мишљењу, главни разлог због кога је св. Сава настојао на формирању аутокефалне Српске цркве, јесте потре-

¹⁷ Слично је и мишљење еп. Данила Крстића (Крстић 1996, 16—17).

ба да народ разуме богослужења, која су се, под грчком јурисдикцијом, служила на неразумљивом, грчком језику, а, с добијањем црквене самосталности, почела је употреба разумљивог, српскословенског језика у богослужењу. Позива нас да следимо и примере Даничића и Караџића, којима је првенствени мотив због ког су преводили, био, такође, да народ боље разуме Свето Писмо [в. Матковић 1965, 2].

У РПЦ, често је позивање заговорника превођења богослужбених текстова на руски језик на св. Николаја Касаткина, који је, видели смо, преводио на јапански језик. На њега су се позивали и поборници превођења [в. Балашов 2001, 68], али и њихови опоненти. Први су се позивали и на св. Стефана Пермског, који је био просветитељ Зирјана, а први корак у његовом мисионарењу био је превођење богослужбених књига на језик разумљив за тај народ [в. Ј. Поповић 1973, 410—420].¹⁸

У СПЦ је било позивања и на св. владику Николаја Велимировића, будући да се он бавио превођењем и оригиналним духовним песништвом на српском језику [в. Грданички 1963, 264].

Они, пак, у РПЦ, који су заговарали измену богослужбеног језика, али без превођења (дакле, само редиговање богослужбених књига), позивали су се на св. Теофана Затворника [в. Балашов 2001, 68]. На њега се позива и Мамонов [1999, 271], као и на св. Јована Кронштатског и св. Игнатија Брјанчанинова, али, у одбрану црквенословенског језика: „И наши велики црквени учитељи друге половине XIX века — светитељи и оци Цркве Теофан Затворник и Игњатије Брјанчанинов, Свети Јован Кронштатски, који су писали своја дела на разумљивом руском језику, никада нису ни помислили на увођење тог језика у богослужење.”

Међутим, на последњег су се позивале и присталице савременог руског језика у богослужењу, управо на та његова дела, узимајући за пример, конкретно, дневник који је овај Светитељ писао на руском језику, и налазећи у томе доказ да се и савременим језиком „може изразити молитвено настројење” [в. Балашов 2001, 137].

Позивање на ѱраксу других народа и ѱомесних цркава

Да би оправдали потребу, али и могућност превођења, појединци су се позивали и на искуство других народа и њихових помесних Цркава. Тако је архимандрит др Петроније Трбојевић, настојатељ манастира Шишатовца, указао на чињеницу да су још у IV веку Абисинци, Сиријци, Копти, Персијанци, Арапи, Грузини имали богослужење на својим језицима [Трбојевић 1931, 25]. Видели смо да је сличне аргументе износио и В. Дакић.

¹⁸ Овај случај је, делимично, у вези и са позивањем на праксу других народа.

На увођење румунског језика у богослужбену употребу у другој половини XIX века позивају се Б. Кузмановић [1872, 10] и Д. Чонић. Овај други се позива и на богослужење на татарском језику, одобрено од стране РПЦ [Чонић 1927, 297].

А у РПЦ је, нама већ познати свештеник А. Лиховицки, који се више пута изјашњавао о богослужбеном језику, писао са дубоким жаљењем и уз мало ироније, следеће: „Чудно је то и жалосно! Јапа-нац, Латвијац, Татарин, Грузијац, Американац и Енглеz могу слуша-ти православно богослужење на својим матерњим, добро знаним је-зицима. Као да једино руски народ то није заслужио! Међу Русима се могу наћи они који преводе богослужење на немачки, летонски, татарски, грузијски, јапански, кинески и енглески језик; нема једино људи који би били кадри да га преведу са словенског *на руски!*” [в. Балашов 2001, 64].¹⁹

Било је и ставова у којима се, као позитивна, наводила пракса римокатолика, где се већ увелико преводило на националне језике и они се делимично користили у неким деловима богослужења и обре-дима и пре званичног одобрења [в. Грданички 1963, 262].

Супротно овом позивању на превођење на савремене језике, имамо позивање на повратак „старим” језицима, што је карактери-стично за оне који преферирају црквенословенски богослужбени је-зик. Овде се, дакако, не ради о превођењу, већ о појачаној заинтере-сованости за изучавање старих језика, али је занимљиво поменути на овом месту, због, полемици својствених, супротних ставова. Тако, поновно рађање хришћанства и хришћанске духовности, које се у последње време догађа код Копта, њихове духовне вође повезују управо са повратком и већим интересовањем за стару коптску култу-ру и коптски језик. Слична је ситуација и у Сирији [в. Мурављев 1999, 245].

Исти аутор се позива и на примере Јерменије и Грузије, где се у богослужбеној употреби користи стари језик, доста различит од савременог, а ни Грузини ни Јермени не постављају питање измене овог стања. Измену, по његовом сведочењу, не желе ни Грци, иако је код њих разлика у разумљивости између богослужбеног и савременог језика већа него између црквенословенског и руског [в. Му-рављев 1999, 243—244]. На Грке се, у СПЦ, позивао још Ј. Вукадиновић, сматрајући неоправданим коришћење српског језика у богослу-жењу: „Словенски је језик у нашој цркви то исто што у грчкој јелин-ски, који такође није говорни језик данашњих Грка” [Вукадиновић 1868, 121].²⁰

¹⁹ На овом месту Балашов детаљно наводи на које су све мањинске језике Руске империје, као и неке друге језике у то време биле преведене (потпуно или делимично) богослужбене књиге.

²⁰ Овај аутор се, у ствари, залагао за повратак на српскословенски језик, што је данас у круговима СПЦ маргинална, но никако сасвим ишчезла идеја.

Као противаргумент онима који су се позивали на преведено богослужење за мањинске народе у Русији, владика Силвестар је подсећао да они „пролазе кроз почетни период у свом историјском бивствовању, — зато се појавила и потреба и могућност стварања верске писмености за мањинце”. Поред тога, он наводи и разлику у разумевању црквенословенског језика код ових народа и Руса. Наиме, Руси га неупоредиво боље разумеју, док би мањинским народима био много тежи. Још један противаргумент гласи да се вршење богослужења на језицима мањина дозвољава само као својеврсно снисхођење — „као привремени црквено-педагошки поступак” [в. Балашов 2001, 89].

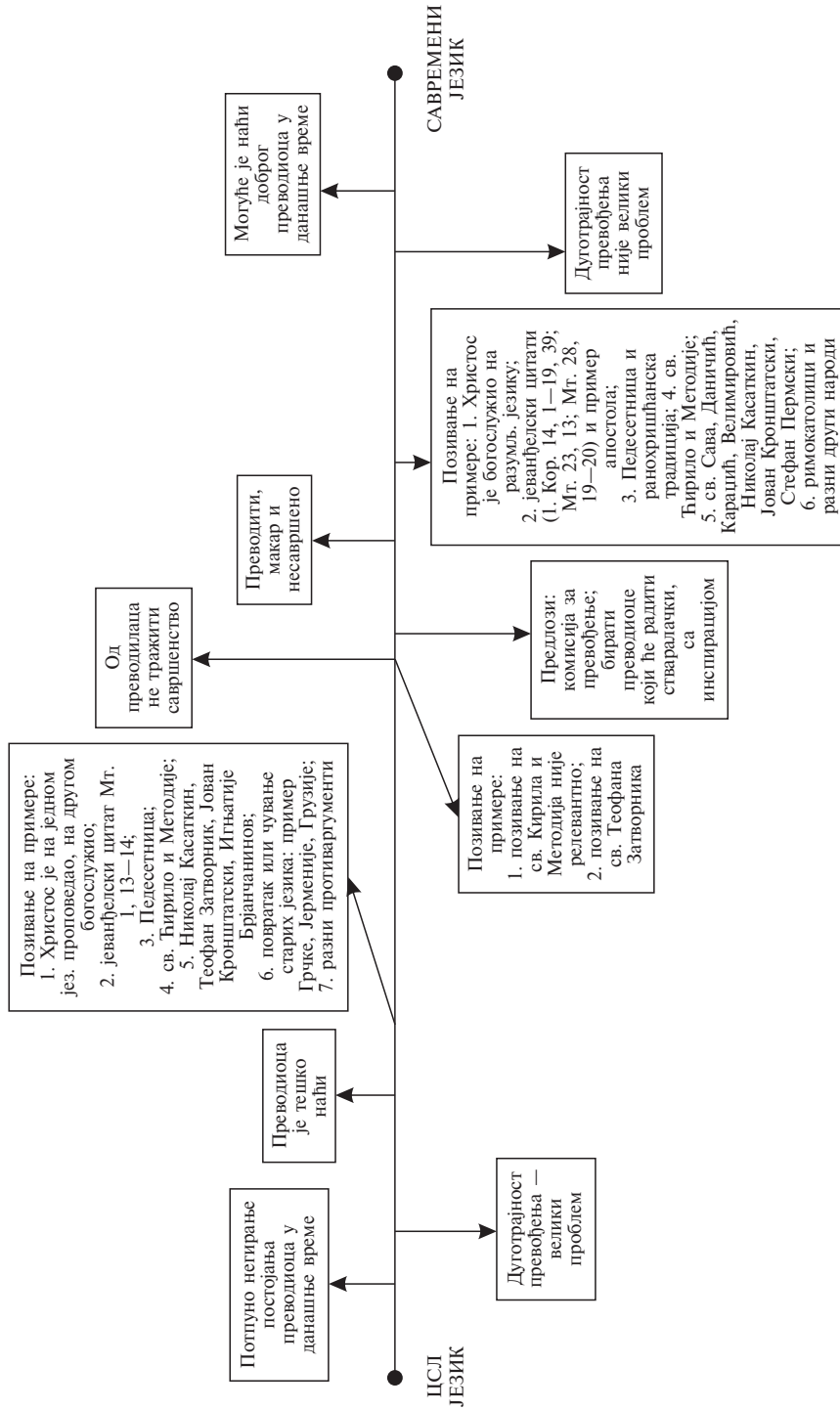
Противаргумент онима који се позивају на праксу римокатолика, конкретно, на коришћење националних језика у њиховим богослужењима уместо латинског, од шездесетих година XX века и званично, износи и недавно упокојени (+ 1999) руски академик, Д. С. Лихачов [1999, 277]: „За сада још не можемо да судимо о томе да ли је ово донело добре резултате. Јер, латински језик је играо и сада игра важну улогу у западној култури и образовању. <...> А, уосталом, да ли је за нас у решавању овог питања уопште важно искуство католика? Превод католичког богослужења на националне језика већ је довео до негативних резултата и на црквеном и на световном нивоу образованости. Ово су констатовали предавачи многих високих школа.”

Ставовe према превођењу богослужбених текстова које смо изнели приказали смо на скали на чијим крајњим тачкама се налазе црквенословенски и савремени језик. Ставови су на скали смештени у зависности од тога да ли оправдавају или не оправдавају превођење, или се према њему односе мање-више неутрално, истичући неке друге аргументе.

Алтернативе превођењу (или: Уместо закључка)

Видели смо колико постоји проблема када је у питању превођење богослужбених текстова. За многе су ови проблеми непремости. Међутим, осим превођења, као тешког и дуготрајног посла, могло би се учинити и нешто друго чиме би се брже поправило садашње стање ствари када је реч о богослужбеном језику:

— већа заинтересованост свештеника, као и Цркве уопште, за питање (не)разумљивости богослужења, што би довело до њиховог активирања у правцу организовања предавања на тему објашњавања појединих делова богослужења, њиховог смисла, значаја, симболике, као и држања предавања из црквенословенског језика за заинтересоване, посебно за децу. Тиме би и у народу била побуђена већа заин-

тересованост за богослужења и њихов садржај, као и љубав према њима, те би вероватно било и бројније присуство и учествовање верника на богослужењима.

— Многе појаве које су присутне на богослужењима могуће је исправити уз само мало труда учесника на богослужењима. Те појаве наводи архимандрит К. Керн [1997, 229]: „брзо читање, неукусно а понекад и хулно, оперско певање барокних композиција (у којим има свега сем молитве) недостатак љубави и незаинтересованост самога свештеника према лепоти богослужења, немар или неумешност да објасни смисао празника, тропара, светих тајинстава, то јест... богати садржај литургијског живота”.

Посебно је труд за побољшавање читања најмање што би могло да се учини. За то није потребан дуг период времена као за превођење, а могло би се учинити много на пољу разумевања богослужбеног текста, што је, видели смо, циљ и овог превођења.

— Покретање питања редиговања богослужбених књига такође би могло да доведе до значајних резултата у правцу бољег разумевања богослужбеног језика. Када би се само променио ред речи у реченицама у богослужбеним књигама на црквенословенском језику, тако да он буде у складу са редом речи у савременом српском или руском језику — постигло би се много на разумевању. Да и не говоримо о изменама на лексичком нивоу (замена архаизама, затим замена речи сличних неким речима у савременом језику, али које имају друго значење и сл.).

ЛИТЕРАТУРА

- Анђелковић 1921 — М. Анђелковић: *Богослужбени језик*. Весник Српске Цркве XXVII, Београд, 1921, 2, стр. 127—135.
- Асмус 1999 — В. Асмус: *О церковнославянском языке*. В кн.: Каверин, Н. (ред.): *Богослужбennyй язык Русской Церкви. История. Попытки реформации*. Москва 1999, стр. 224—227.
- Балашов 2001 — Н. Балашов: *На пути к литургическому возрождению*. Москва 2001.
- Богдановић 1965 — Д. Богдановић: *Опeиш наш богослужбени језик*. Весник свештеничког удружења Југославије, Београд 1965, XVII, 350, стр. 5.
- Бугарски 1996 — Р. Бугарски: *Језик у друшћиву*. Београд 1996.
- Влачић 1935 — Љ. Влачић: *За српски богослужбени језик*. Нови источник, Београд 1935, II, 10/11, стр. 311—316.
- Вукадиновић Ј.: *О чишању црквенословенског језика*. Беседа, Нови Сад 1868, 1/16, стр. 121—123.
- Вукашиновић 2001 — В. Вукашиновић: *Литургијска обнова у XX веку*. Вршац 2001.
- Таборов 1963 — С. Таборов: *Неколико речи о нашем богослужбеном језику*. Весник свештеничког удружења Југославије, Београд 1963, XV, 346, стр. 3.
- Грданички 1963 — Д. Грданички: *О ујошреби српског језика у нашем богослужењу*. — Гласник СПЦ, Београд 1963, XLIV/7, стр. 259—246.
- Дакић 1932 — В. Дакић: *Богослужбени језик СПЦ*. Гласник српске патријаршије, Београд 1932, 38/39, стр. 603—605; 40, стр. 621—623.

- Бурђевић 1940 — Р. Бурђевић: *О црквеном језику*. Хришћанска мисао, Београд 1940, 5—6, стр. 58—59.
- Эдельштейн 1985 — Ю. М. Эдельштейн: *Проблемы языка в памятниках патристики*. У: История лингвистических учений. Средневековая Европа. Ленинград 1985, стр. 157—207.
- Каверин 1999 — Н. Каверин (ред.): *Богослужбный язык Русской Церкви. История. Попытки реформации*. Москва 1999.
- Керн 1997 — К. Керн: *Пастырско богословье*. Врњачка Бања/Београд 1997.
- Конт 1989 — Ф. Конт: *Словени. Насћанак и развој словенских цивилизација у Европи (VI—XIII век)*. Београд 1989.
- Кончаревић 1996 — К. Кончаревић, *О богослужбеном језику Српске Цркве у прошлости и данас*. Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 1996, књ. 25/2, стр. 57—66.
- Кончаревић 1997 — К. Кончаревић, *Расправе о богослужбеном језику код Срба (1868—1969)*. Српски језик, Београд — Никшић, 1997, бр. 1—2, стр. 197—211.
- Кончаревић 2000 — К. Кончаревић, *Пролегомена за расправу о нашем богослужбеном језику*. Богословље, Београд, 2000, св. 1—2, стр. 149—163.
- Кончаревић 2003 — К. Кончаревић, *Социоллингвистические аспекты церковнославянского языка сегодня*. Зборник Матице српске за славистику, Нови Сад, 2003, бр. 63, стр. 105—118.
- Кравецкий 1994 — А. Г. Кравецкий: *Проблема богослужбного языка на Соборе 1917—18 годов и в последующие десятилетия*. Журнал Московской патриархии, Москва 1994, 2, стр. 68—86.
- Крстић 1996 — Д. Крстић: *У иочейку беще мисао*. Београд — Ваљево — Србиње 1996.
- Кузмановић 1872 — Б. Кузмановић: *О шоме да се књиже „српске народне“ цркве иреведу на српски народни језик*. Предлог скупштине темишградске дијецезе и васцијеломе осталом, српском народу. Панчево 1872.
- Кујунџић 1887 — *Писмо Високопреосвешћеном Архиепископу Београдском и Митрополиту Србије Министра Просвешће и Црквених послова Мил. Кујунџића*. Просветни гласник, 15. 6. 1887, бр. 11, стр. 418—419.
- Лихачев 1999 — Д. С. Лихачев: *Русский язык в богослужении и в богословской мысли*. В кн.: Каверин, Н. (ред.): *Богослужбный язык Русской Церкви. История. Попытки реформации*. Москва 1999, стр. 276—280.
- Мамонов 1999 — Д. Мамонов: *О языке богослужения*. В кн.: Каверин, Н. (ред.): *Богослужбный язык Русской Церкви. История. Попытки реформации*. Москва 1999, стр. 266—274.
- Матковић 1965 — Б. Матковић: *Значај нашег богослужбеног језика*. Весник свештеничког удружења Југославије, Београд 1965, XVII, 381/382, стр. 2.
- Медаковић 1938 — М. Медаковић: *Молимо се Богу на свом српском језику*. Православни браник, Загреб 1938, 1, 5, стр. 7—8.
- Мијач 1970 — Б. Мијач: *Народни језик у богослужењу*. Весник свештеничког удружења Југославије, Београд 1970, XXII, 511, стр. 1—2.
- Мијач 1981 — Б. Мијач: *Реч као шајна*. Теолошки погледи, Београд 1981, XIV, 1—3, стр. 35—48.
- Муравьев 1999 — А. Муравьев: *„Священный“ язык в историко-церковной перспективе*. В кн.: Каверин, Н. (ред.): *Богослужбный язык Русской Церкви. История. Попытки реформации*. Москва 1999, стр. 238—247.
- Николов 1970 — К. Николов: *Насћојања да се зоворни језик уйошреби у богослужењу*. Весник свештеничког удружења Југославије, Београд 1970, XXII, 513, стр. 6.
- Пападопулос 1998 — С. Пападопулос: *Теологија и језик*. Србиње — Београд — Ваљево — Минхен 1998.
- Плетнева 1994 — А. А. Плетнева: *К проблеме перевода богослужбных текстов на русский язык*. Журнал Московской патриархии, Москва 1994, 2, стр. 62—68.
- Поповић 1973 — Ј. Поповић: *Жишција Светишх за айрил*. Београд 1973, стр. 410—420.
- Поповић 1974 — Ј. Поповић: *Жишција Светишх за мај*. Београд 1974, стр. 243—284.

- Свето писмо/Нови завети*. Ослобођење, Сарајево 1988.
- Стефановић 1969 — Б. Стефановић: *О најновијем покушају увођења српског језика у богослужење и неким проблемима преводиња богослужбених књижа*. Православна мисао, Београд 1969, 1—2, стр. 104—105.
- Сове 1970 — Б. И. Сове: *Проблема исправления богослужбених книг в России в XIX—XX веках*. Богословские труды, Москва 1970, V, 1, с. 25—69.
- Таталовић 2002 — Д. Таталовић — приређивач: *Равноапостоли Светици XX века. Свети Николај, просветитељ Јајана*. Кула 2002.
- Трбојевић 1931 — П. Трбојевић: *О реформама црквеним*. Сремска Митровица 1931.
- Трифунковић 1994 — Ђ. Трифунковић: *Стара српска књижевност. Основе*. Београд, 1994, стр. 87—141 и стр. 145—179.
- Флоровски 1997 — Г. Флоровски: *Пушеви руског богословља*. Подгорица 1997.
- Чонић 1927 — Д. Чонић: *Народни језик у православној српској цркви*. Весник свештеничког удружења Југославије, Београд 1927, XXXII, 3, стр. 291—302 и 4, стр. 384—393.

Ружица Баич

ПЕРЕВОД БОГОСЛУЖБЕНИХ ТЕКСТОВ В ПРАВОСЛАВНОЈ ЦЕРКВИ
— ОСОБЕННОСТИ, ПРОБЛЕМЫ И ВЗГЛЯДЫ ПО ЭТОМУ ВОПРОСУ
В РУССКОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКВИ И В СЕРБСКОЙ
ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКВИ

Резюме

В настоящей статье рассматриваются общие вопросы перевода богослужбных текстов, а также вопросы, связанные с переводом богослужбных текстов в Русской Православной Церкви и в Сербской Православной Церкви. Особое внимание уделяется аргументации в пользу точки зрения, что такие переводы необходимы, а также аргументации в пользу противоположной точки зрения — что богослужбные тексты должны оставаться на церковнославянском языке. В статье представлены результаты, полученные в ходе широкого обследования данного предмета с применением социолингвистического метода вопроса информантов. Рассмотрены также взгляды по данному вопросу, представленные в научной литературе.